

DOMITIA'S ERFENIS

*De verschillende facetten van Domitia Longina in de Romeinse kunst
en literatuur gedurende haar leven (53-±128)*

15 JANUARI 2023

B.A. KUIJT

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Algemene introductie en beknopte bronnenkritiek.....	2
<i>Status Quaestionis</i>	3
Historische context.....	6
De literaire uitbeeldingen van Domitia.....	7
De historici Suetonius en Tacitus over Domitia	7
De dichters Statius en Martialis over Domitia.....	9
Conclusie.....	13
De fysieke uitbeeldingen van Domitia.....	14
De beeldende kunst van Domitia.....	14
De munten met Domitia	18
Conclusie.....	20
Afsluitende conclusie.....	22
Bibliografie	23

Inleiding

Algemene introductie en beknopte bronnenkritiek

Het Romeinse Rijk staat onder andere bekend om de vele heersers die het heeft gehad. Minder bekend zijn zij die in hun schaduw stonden, maar wel een essentiële rol hadden binnen de Romeinse samenleving. Hierbij kan men denken aan slaven en andere leden van de lagere klassen van de Romeinse samenleving. De hogere klassen hadden echter ook hun minder bekende figuren. Zelfs aan de top van de Romeinse samenleving was dit het geval. Keizerinnen, ofwel *Augustae*, beïnvloedden regelmatig het lot van het Romeinse Rijk. Eén van deze keizerinnen was Domitia Longina (53-±128), de vrouw van keizer Titus Flavius Domitianus (51-96); respectievelijk bekend als Domitia en Domitianus.

Domitia had op het eerste gezicht een secundaire rol binnen het keizerlijke bestuur. Wanneer er echter naar haar representatie in literatuur en beeldende (kunst)werken wordt gekeken, zijn er nieuwe dimensies om Domitia's leven meer diepgang te geven. Dit geldt ook voor haar rol binnen de Romeinse politiek en samenleving. (Kunst)historici hebben al veel onderzoek gedaan naar de rol van vrouwen – in het bijzonder vrouwen uit de elite – binnen de Romeinse samenleving en hoe dit terug te zien is in de beeldende kunst. De reputatie die Domitia wordt toegeschreven door andere Romeinen is eveneens uitvoerig behandeld door moderne historici. Hierbij komt ook het concept van een dubbele betekenis kijken, waarbij een Romeinse tekst verborgen kritiek kan bevatten. Hier is ook al uitgebreid onderzoek naar gedaan. Wat echter nog niet gedaan is, is het zoeken naar een verband tussen de literaire reputatie van Domitia en de wijze waarop deze reputatie terug te zien is in de beeldende kunst. Dit onderzoek zal daarom aantonen of er een verband is tussen de literaire en fysieke uitbeeldingen van Domitia en, zo ja, wat dit verband precies inhoudt. Het tijdsbestek van dit onderzoek zal zich beperken tot de geboorte van Domitia (53) tot vlak na haar dood (±128). Na haar dood wordt er ook over Domitia geschreven, met name door Dio Cassius. Deze meningen over Domitia zullen niet worden behandeld, vanwege de mindere betrouwbaarheid van latere bronnen.

Voor dit onderzoek zijn twee soorten bronnen geraadpleegd. Zoals het doel van het onderzoek al doet vermoeden, zullen er Romeinse literaire en beeldende werken worden geanalyseerd om het mogelijke verband aan te tonen. De eerste categorie, de literaire werken, bestaat uit vertalingen van de Romeinse auteurs Suetonius, Statius en Martialis. Daarnaast is er een paar keer gebruik gemaakt van vertalingen van Tacitus, Plinius de Jongere en Dio Cassius. De vertalingen zijn geraadpleegd via *Loeb Classical Library* (LCL). Dit is een online en fysieke collectie aan vertalingen van antieke Romeinse en Griekse werken. De teksten zijn vertaald naar het Engels. Hierbij moet rekening gehouden worden met dat er mogelijke vertaalfouten in de vertalingen zitten, maar de kans hierop is niet groot. Het waarheidsgehalte van de werken is een ander punt dat aandacht vereist. De betrouwbaarheid hangt af van de maatschappelijke positie van de auteur en diens persoonlijke motieven. Tot slot kunnen antieke literaire werken ook verborgen boodschappen met zich meebrengen in de vorm van dubbele betekenissen.

De tweede categorie bronnen omvat de beeldende werken en zijn onder te verdelen in de beeldende kunsten, in dit geval bustes van Domitia, en munten. Ook hier zijn er enkele punten waar historici rekening mee moeten houden. De afbeeldingen van de bustes die zijn gebruikt voor dit onderzoek zijn afkomstig uit de werken van Eric Varner en Trudie Fraser. Hierover is meer informatie over te vinden in de *status quaestionis* en in het eerste gedeelte van het derde hoofdstuk. Daarnaast is het mogelijk dat een buste een kopie is van een origineel exemplaar, waar Jane Fejfer voor waarschuwt. Dit was wellicht een intentionele daad. In het derde hoofdstuk is er meer over de mogelijke redenen hiervoor te lezen. Net als bustes konden munten kopieën (of vervalsingen) zijn van originele exemplaren. De afbeeldingen van de munten die voor dit onderzoek zijn gebruikt zijn afkomstig van *Online Coins of the Roman Empire* (OCRE) en *Roman Provincial Coinage* (RPC). Deze databases van munten baseren zich op de collectie *Roman*

Imperial Coinage (RIC). Er staan regelmatig fouten in RIC en deze zijn overgenomen in OCRE en RPC. Dit geldt bijvoorbeeld voor de inscripties op munten. De inscripties vertellen iets over de status en positie van de afgebeelde persoon of personen in de Romeinse samenleving. Door de visuele kenmerken van de munten zijn deze fouten eenvoudig te spotten en te verhelpen. Daarnaast geeft RIC maar een gedeelte van alle munten weer die rondgingen in het Romeinse Rijk. Zoals Sven Betjes in zijn proefschrift *Mind of the Mint* schrijft, geeft OCRE eerder 'een betere representatie van muntencollecties dan van wat er eigenlijk rondging.'¹ RPC heeft een vergelijkbaar probleem.² Het geeft enkel de muntsoorten weer en niet de hoeveelheid munten. Het is dus mogelijk dat alle munten waar Domitia op staat afgebeeld niet online beschikbaar zijn. Via OCRE kunnen de munten met Domitia erop per bevolkingslaag verdeeld worden. De gouden *aurei* waren bijvoorbeeld te vinden onder de Romeinse elite, terwijl de messing *sestertii* onder het gewone volk te vinden waren. Dit geeft ons een relatief klein, maar voldoende overzicht over de manier waarop de bekendheid van Domitia verdeeld was onder de Romeinse bevolking. Voor de provincies is dit lastiger, omdat de beschikbare munten regelmatig geen vaste denominatie hebben.

Status Quaestionis

Het Romeinse Rijk kende vele belangrijke politieke en militaire figuren. Veel hiervan zijn vereeuwigd in teksten, op munten of als een standbeeld. De meeste bekende Romeinen waren mannen, die tevens ook de machtigste posities in handen hadden. Dat betekent echter niet dat vrouwen afwezig waren in de Romeinse kunstwereld. Het tegendeel is eerder waar. Zo werden bijvoorbeeld keizerinnen als de godinnen Juno en Venus uitgebeeld. Dit gebeurde in de vorm van standbeelden, afbeeldingen van keizerinnen die op munten werden geslagen en in Romeinse teksten en gedichten. Eén van deze keizerinnen was Domitia, de echtgenote van keizer Domitianus. Zij werd onder andere als de godin Juno op munten afgebeeld en zowel bejubeld als bekritiseerd in de Romeinse literatuur.

Romeinse kunst is sinds het ontstaan van de geschiedschrijving een terugkerend onderwerp geweest in de literatuurgeschiedenis. Vrouwen in de kunst zijn in moderne literatuur al uitvoerig behandeld. In *Roman Portraits in Context* poogt Jane Fejfer bijvoorbeeld om Romeinse portretstijlen in politiek ideologische, sociale en intellectuele context te plaatsen.³ Dit doet zij aan de hand van standbeelden en munten. Dit is anders in het werk *Roman Women* van Eva D'Ambra. Hierin worden de alledaagse taken en plichten van (on)gewone Romeinse vrouwen geanalyseerd aan de hand van teksten, munten en standbeelden. Andere analyses over uitbeeldingen van vrouwen zijn te vinden in het werk van Elizabeth Bartmann.⁴ Bartmann tracht om de moderne blik op Romeinse vrouwelijke haarstijlen te veranderen aan de hand van pruiken. Bartmann focust zich vooral op vrouwelijke portretten.

Domitia Longina was een vooraanstaande vrouw in het Romeinse Rijk, vanwege haar status als *Augusta*. Dit heeft ervoor gezorgd dat zij centraal staat in meerdere recente onderzoeken. Zo legt Lien Foubert in haar meest recente werk de nadruk op keizerlijke vrouwen. Ze vergelijkt munten waar de *Augustae* Julia Titi en Domitia Longina op staan

¹ Sven Betjes, *Mind of the Mint: Continuity and change in Roman imperial coin design from Augustus to Zeno (31 BCE – 491 CE)* (Nijmegen 2022) 46-47.

² Olivier Hekster en Erika Manders, 'Coinage in the Roman Provinces: the RPC and CHRE projects' in: Peter Thonemann eds., *Journal of Roman Studies* 112 (Cambridge 2022), 199-213, aldaar 209-210.

³ Jane Fejfer, *Roman Portraits in Context* (Berlijn 2008) 3.

⁴ Elizabeth Bartmann, 'Hair and the Artifice of Roman Female Adornment' in: *American Journal of Archaeology* 105:1 (2001) 1-25.

afgebeeld met elkaar.⁵ Eerder hebben Eric Varner en Trudie Fraser op vergelijkbare wijze keizerlijke vrouwen in de kunst onderzocht. Zij beperken zich grotendeels tot één *case-study*: Domitia. Varner spreekt in zijn artikel uit 1995 over de verschillende manieren waarop Domitia wordt uitgebeeld op bustes en munten.⁶ Hij legt tussen iedere stijl een verband met de politieke rol en positie van Domitia's levensfasen. Hierin onderscheidt hij drie soorten stijlen die passen bij de drie levensfasen van Domitia's leven: de eerste ('Type I') betreft de periode toen Domitia *Augusta* werd in 81. De tweede ('Type II') heeft een volwassen uitstraling, aangezien dit de stijl betreft toen ze al geruime tijd *Augusta* was. Eén van de kenmerken hiervoor is de diadeem, aldus Varner.⁷ Tot slot onderscheidt Varner nog een derde stijl ('Type III'), waarbij Domitia aanzienlijk ouder is. Ze is echter nog steeds te herkennen aan haar haarstijl. Na de dood van Domitianus bleef Domitia een belangrijke rol spelen in de Romeinse samenleving en politiek.⁸ Fraser volgt in de voetstappen van Varner en volgt zijn rode draad van de drie verschillende stijlen waarop Domitia door haar leven heen werd uitgebeeld.⁹ In tegenstelling tot Varner beweert Fraser echter dat de 'Type III' portretten van Varner geen uitbeeldingen van Domitia zijn, onder andere door het ontbreken van een diadeem. Fraser gebruikt vervolgens andere bronnen om een eigen versie van een 'Type III' portret vast te stellen. Dit doet ze aan de hand van andere bustes die gelijkenissen met Varners 'Type I/II' portretten hebben. Uiteindelijk slaagt ze hierin en stelt ze een eigen 'Type III' portret vast, die te vergelijken is met Varners 'Type III'. Susan Matheson benadrukt in de bundel *I Claudia II* dat Domitia's uitbeeldingen realistisch waren. Dat wil zeggen dat het uiterlijk van deze werken met de leeftijd van de *Augusta* meeding.¹⁰ Dit is een uitzondering op de regel, omdat nagenoeg alle kunstwerken van Romeinse keizerinnen een eeuwige jeugd uitstralen, ongeacht hun leeftijd. Dit maakt Domitia's uitzondering dus extra interessant.

Romeinse munten zijn een gebruikelijke methode om keizerlijke propaganda te verspreiden. Dit was ook het doel van munten waar Domitia op voorkwam. Sven Betjes benadrukt in zijn onderzoek *Mind of the Mint* dat keizerlijke munten binnen de context van zijn onderzoek een ideologische boodschap met zich meebrachten. De munten waren zo ontworpen, dat de boodschap eenvoudig overgebracht kon worden op de toeschouwer.¹¹ Betjes laat in zijn onderzoek Domitia en andere keizerinnen achterwege, maar Liesbeth Claes doet dit niet. Volgens Claes werd Domitia op twee verschillende manieren afgebeeld op munten: de eerste beperkte zich enkel tot de rol van Domitia als *Augusta*. De tweede legde de nadruk op Domitia als moeder, waarbij ook haar (reeds overleden) zoon symbool stond voor haar vruchtbaarheid. Als voortbrenger van de volgende keizer krijgt Domitia dus een belangrijke positie toegeschreven.¹²

Onze informatie over Domitia is niet beperkt tot wat we uit de antieke materiële cultuur

⁵ Lien Foubert, 'Imperial Women and the Dynamics of Power. Managing the Soft Power of Domitia Longina and Julia Titi' in: Aurora R. Cominesi eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021) 97-100.

⁶ Eric R. Varner, 'Domitia Longina and the Politics of Portraiture' in: *American Journal of Archaeology* 99:2 (1995), 187-206.

⁷ Varner, 'Domitia Longina 194-195.

⁸ Varner, 'Domitia Longina', 205-206.

⁹ Trudie E. Fraser, 'Domitia Longina: an Underestimated Augusta' in: *Ancient History* 45 (2015) 205-266, aldaar 209.

¹⁰ Susan B. Matheson, 'The Elder Claudia' in: Diane E. Kleiner en Susan B. Matheson, *I Claudia II: Women in Roman Art and Society* (Austin 2000) 125-139, aldaar 132, 135.

¹¹ Betjes, *Mind of the Mint*, 24.

¹² Liesbeth Claes, *Kinship and Coins: Ancestors and Family on Roman Imperial Coinage under the Principate* (Nijmegen 2013) 179, 196-197.

kunnen halen. Er is ook over haar geschreven. Uit de antieke literatuur valt echter geen eenduidige mening op te maken. Tal van schrijvers hebben een mening over haar. In het oude Rome was Domitia's reputatie voornamelijk negatief. Zo schrijft Suetonius uitgebreid over de vermoedelijke affaires van Domitia, zoals die met de broer van Domitianus, Titus.¹³ Een geheel andere toon is te vinden in de *Silvae* van de dichter Statius, waarin hij Domitia vergelijkt met Juno, de Romeinse godin van het huwelijk en geboorte.¹⁴ Hier is dus sprake van een positieve indruk van Domitia, terwijl Suetonius een vooral negatieve indruk achterlaat. Een andere positieve opvatting komt uit de hoek van de Romeinse dichter Martialis, die de geur van de kus van zijn geliefde onder andere vergelijkt met het gevoel van Domitia's zijden jurken.¹⁵

Moderne auteurs zijn van mening dat de teksten van onder andere Statius en Suetonius niet klakkeloos moeten worden overgenomen. Fraser beschuldigt in haar artikel een aantal auteurs ervan dat zij dit hebben gedaan.¹⁶ Andere auteurs, zoals Tim Whitmarsh en Caroline Newlands, zijn ook van mening dat een kritische blik noodzakelijk is, wanneer antieke teksten worden geanalyseerd. Vele antieke teksten werden bijvoorbeeld gekopieerd in de Middeleeuwen en kan orale proza verschillen van een modern transcript ervan. Er is echter geen garantie dat de gekopieerde of getranscribeerde teksten gelijk zijn aan de antieke originelen.¹⁷ Whitmarsh benadrukt ook de fouten die gemaakt worden met het vertalen van antieke teksten van het Latijn naar een moderne taal.¹⁸ Daarnaast kunnen delen van antieke teksten een dubbele betekenis hebben, zoals Caroline Newlands stelt in haar werk over Statius' *Silvae*. Tot slot kunnen de auteurs hun eigen agenda verwerken in de antieke teksten die ze maken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de eerdergenoemde dichters Statius en Martialis, die afhankelijk waren van de Romeinse elite, waaronder de keizer, om rond te komen. In recente tijden zijn de meningen over Domitia eveneens verdeeld. Halverwege de twintigste eeuw had de consensus over Domitia een overwegend negatieve ondertoon. De Britse historicus Ronald Syme spreekt bijvoorbeeld in de epiloog van zijn werk over Domitius Corbulo, de vader van Domitia, over 'een arrogante vrouw', wanneer hij verwijst naar Domitia.¹⁹ Tegenwoordig is die mening genuanceerder. Fraser spreekt bijvoorbeeld over 'deze bijzondere vrouw', wanneer ze Domitia bewondert voor haar doorzettingsvermogen.²⁰ Hoewel Symes opvatting niet direct terug te zien is in uitbeeldingen van Domitia, tracht Fraser dit wel te doen aan de hand van bustes, net als Varner. Varner en Fraser leggen echter geen expliciet verband tussen de opvattingen van antieke Romeinse schrijvers over Domitia en haar kunstzinnige uitbeeldingen. Foubert doet ook geen expliciete poging om de antieke schrijvers te koppelen aan de uitbeeldingen op de munten. Ondanks enkele kleinschalige pogingen, ontbreekt in dit debat de link tussen de antieke literatuur en de manier(en) waarop Domitia Longina wordt uitgebeeld.

¹³ LCL: Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.2: Titus, X.2.

¹⁴ LCL: Statius, *Silvae*, 3.4.18.

¹⁵ LCL: Martialis, *Epigrams*, XI.8.

¹⁶ Fraser, 'Domitia Longina', 207.

¹⁷ Tim Whitmarsh, 'Ancient History Through Ancient Literature' in: Andrew Erskine eds., *A Companion to Ancient History*, 77-86, aldaar 78-79.

¹⁸ Whitmarsh, 'Ancient History', 80.

¹⁹ Ronald Syme, 'Domitius Corbulo' in: *The Journal of Roman Studies* 60 (1970), 27-39, aldaar 39.

²⁰ Fraser, 'Domitia Longina', 260.

Historische context

Het is voor dit onderzoek van belang dat er een korte historische inleiding wordt gegeven omtrent Domitia Longina en haar man Domitianus. Ondanks de overeenkomsten in hun namen hadden Domitia en Domitianus verschillende afkomsten. Domitianus' verhaal en dat van de Flavische dynastie begint in het jaar 69, het vierkeizerjaar. Na de dood van Nero was de Julio-Claudische dynastie uitgestorven en begon het vierkeizerjaar, waarin meerdere personen stredden om de macht in Rome. Keizer Vespasianus kwam uiteindelijk als winnaar van het vierkeizerjaar uit de bus en stichtte een nieuwe dynastie: de Flavische dynastie. Hij kreeg twee zonen: Titus en Domitianus, waarvan Titus de oudste was en zijn vader als eerste zou opvolgen. Domitianus' leven werd getekend door het vierkeizerjaar. Fraser stelt dat de dood van zijn oom Sabinus onder het gezag van Vitellius en Vitellius' gebrek aan macht Domitianus' gedrag later beïnvloedden.²¹ Domitianus werd keizer na de onverwachte dood van Titus in 81.

Domitia Longina werd geboren als dochter van de bekende generaal Domitius Corbulo. Ze werd geboren toen keizer Nero aan de macht was. Onder bevel van Nero pleegde Corbulo zelfmoord, terwijl Domitia nog maar een tiener was. Volgens Fraser heeft dit waarschijnlijk een traumatisch effect gehad om de jonge Domitia. Varner en Fraser zijn niet zeker over wat de precieze motivatie van Nero was om Corbulo zelfmoord te laten plegen. Beide houden het erop dat het waarschijnlijk kwam door geruchten dat Corbulo betrokken was bij een complot om Nero af te zetten.²² Hierna stierven er nog een aanzienlijk aantal van Domitia's familieleden, waaronder de schoonzus van haar zus. Fraser stelt dat daarnaast dertien anderen familieleden de dood vonden of werden verbannen onder Nero's heerschappij. De Flavische familie van Vespasianus kwam ook niet ongeschonden uit de laatste jaren van Nero's regime.²³

Na de dood van Nero en gedurende het bloedige vierkeizerjaar wist Vespasianus zijn familie in een betere politieke positie te brengen. Na Vespasianus' overwinning op Vitellius leerde Domitia Domitianus kennen. Volgens Fraser liet Domitianus redelijk snel merken dat hij met Domitia wilde trouwen. De redenen hiervoor variëren. Fraser stelt dat Domitia's leeftijd de reden was, maar Varner stelt dat het besluit vooral politiek gemotiveerd was. Als dochter van een voormalige generaal die politieke macht had, had Domitia veel politieke draagkracht en connecties met de vorige Julio-Claudische dynastie.²⁴ Fraser sluit deze mogelijkheid niet uit en schrijft daarnaast dat het belangrijk was voor Vespasianus om zijn dynastie te legitimeren. Door de banden met invloedrijke leden van de vorige dynastie aan te halen, hoopte hij dat deze daad zijn dynastie vooruit zou helpen.²⁵

Domitia was in deze tijd al bekend met het geslacht Ulpia, waar de latere keizer Trajanus uit afstamde.²⁶ Haar banden met Trajanus kwamen haar later in haar leven van pas. Naarmate Domitianus gedurende zijn heerschappij steeds beruchter werd bij de Romeinse elite, begonnen enkele leden een moordcomplot tegen hem te beramen. Uiteindelijk raakte Domitia hier vermoedelijk ook bij betrokken, nadat Domitianus haar met de dood had bedreigd. Trajanus spaarde Domitia's leven vanwege haar rol in het complot, dat indirect Trajanus' aan de macht had geholpen.²⁷ Gedurende Trajanus' heerschappij bleef Domitia een prominent lid van de Romeinse maatschappij, zoals later zal worden aangetoond bij de beeldende kunsten. Ze overleed uiteindelijk rondom 128 als matrona van het Romeinse Rijk.

²¹ Fraser, 'Domitia Longina', 219.

²² Varner, 'Domitia Longina', 188.

Fraser, 'Domitia Longina', 213.

²³ Fraser, 'Domitia Longina', 215-216.

²⁴ Varner, 'Domitia Longina', 188.

²⁵ Fraser, 'Domitia Longina', 220-221.

²⁶ Fraser, 'Domitia Longina', 222.

²⁷ Varner, 'Domitia Longina', 205.

De literaire uitbeeldingen van Domitia

De meeste informatie over Domitianus en Domitia kennen we uit literatuur. In dit hoofdstuk zal een aantal contemporaine auteurs en hun werken aan bod komen. Hierbij zal gekeken worden naar wie deze auteurs waren, wat ze schreven en hoe dit in verhouding stond tot hun houding tegenover Domitianus en Domitia.²⁸

De historici Suetonius en Tacitus over Domitia

Eén van de bekendste Romeinse schrijvers die heeft bestaan is Gaius Suetonius Tranquillus (69-122), beter bekend als Suetonius. Hij was historicus en biograaf. Suetonius was lid van de elite van het Romeinse Rijk. Zijn familie en hijzelf waren namelijk onderdeel van de Romeinse ridderstand (*equites*).²⁹ Later in zijn leven was hij in dienst van keizer Trajanus als diens culturele secretaris. Vervolgens wist hij de posities van hoofdsecretaris en directeur van de keizerlijke bibliotheken te bemachtigen. Dit gebeurde waarschijnlijk nadat keizer Hadrianus de Romeinse troon had bestegen in 122.³⁰ Na zijn tijd aan het keizerlijke hof begon hij zich te focussen op zijn literaire carrière. Zijn meest bekende werk is *Over het leven van de keizers (De Vita Caesarum)*. Het boek biedt een verzameling van biografische informatie over twaalf Romeinse *Caesares*, Julius Caesar tot aan Domitianus, en hun interacties met andere personen en partijen.

Voor dit boek baseerde Suetonius zich onder andere op geruchten en onbevestigde claims. Tijdens zijn diensttijd aan het keizerlijke hof had hij ook toegang tot stukken uit het keizerlijke archief. De toegang tot deze archieven werd hem echter ontnomen, nadat hij werd ontslagen uit het keizerlijke hof.³¹ Dit had als gevolg dat de laatste hoofdstukken over de Flavische keizers, waaronder Domitianus, minder gedetailleerd zijn dan de eerdere hoofdstukken. Suetonius had echter wel toegang tot andere soorten bronnen, zoals Tacitus' *Historiën* en orale verhalen. Deze gebruikte hij vervolgens om onder andere de goede en slechte kanten per keizer afzonderlijk uit te lichten; een terugkerend fenomeen in de wereld van antieke biografieën.³² Suetonius schreef *Over het leven van de keizers* in retrospectief, waardoor zijn oordeel mogelijk werd beïnvloed door de geruchten en roddels over de keizers die de ronde deden in het Rome van keizer Trajanus (98-117) en Hadrianus (76-138). Ondanks zijn mogelijke vooringenomenheid, biedt zijn boek een aanzienlijke hoeveelheid aan informatie over de keizers en hun naasten, zoals Domitia. Dit alles betekent dat we de situaties uit Suetonius' werk altijd zorgvuldig moeten toetsen, voordat we weten of we zijn claims serieus moeten nemen. Voor de reputatie van Domitia is Suetonius echter wel van een onschatbare waarde. Zo schreef hij in voornamelijk twee hoofdstukken over Domitianus en oordeelt daarbij ook over zijn echtgenote Domitia.

Bepaalde elementen van de keizerlijke levens krijgen meer nadruk dan andere, omdat Suetonius beschrijvend werkt. Suggestieve geruchten komen regelmatig terug in zijn werk. Zo beweren Olivier Hekster en Vincent Hunink dat '*suggestieve anekdotes en roddels*' regelmatig als

²⁸ Dit wordt gedaan aan de hand van Engelse vertalingen van *Loeb Classical Library* (LCL) en historische commentaren over de auteurs en hun werken.

²⁹ Brian Jones en Robert Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors: A Historical Commentary* (London 2002) 2.

³⁰ Jones en Milns, *The Flavian Emperors*, 2-3.

³¹ Jones en Milns, *The Flavian Emperors*, 4-5.

Andrew Wallace-Hadrill, *Suetonius: The Scholar and his Caesars* (London 1983) 89-95.

³² Christina S. Kraus, 'Historiography and Biography' in: Stephen Harrison eds., *A Companion to Latin Literature* (Oxford 2005) 241-256, aldaar 253-254.

bronmateriaal voor *Over het leven van de keizers* werden gebruikt.³³ Dat geeft aan dat Suetonius zich niet expliciet focuste op de origine en de juistheid van de verhalen rondom de keizers. Tevens kan het aantonen dat Suetonius de nadruk legde op het privéleven van de keizers en het drama dat zich hierin afspeelde. Zo benadrukken Hekster en Hunink onder andere dat de sekslevens van de keizers de nodige aandacht kregen.³⁴ Dit betekent ook dat het hoofdstuk over Domitianus betrekking heeft op hoe Suetonius de relatie tussen Domitia en haar echtgenoot aanschouwde. In zijn werk is Suetonius heel expliciet over individuele keizers of diens naasten. Suetonius kon in zijn teksten felle kritiek uiten op bepaalde individuen. Dit gold ook voor Domitia.³⁵ Ze moest het ontgelden in het laatste hoofdstuk van *Over de levens van de keizers*, waarin Suetonius over haar echtgenoot, de keizer Domitianus, schrijft en hen beide aan een kritische behandeling blootstelt. Suetonius was behoorlijk kritisch over Domitianus, bijvoorbeeld over zijn wreedheid en zijn seksuele deviaties. Dit heeft ook implicaties over hoe hij over Domitia schrijft. Suetonius wordt hierin ondersteund door zijn vriend Plinius de Jongere (62-±113). Ook hij beschrijft hoe Domitianus regelmatig seksuele wandaden pleegde.

Suetonius vertelt bijvoorbeeld hoe Domitianus na een aanzienlijk aantal affaires met andere vrouwen, waaronder zijn nicht Julia Titi (±63-91), met Domitia trouwde.³⁶ Volgens Suetonius, stierf Julia Titi, dochter van keizer Titus (39-81), uiteindelijk door toedoen van Domitianus, nadat hij haar zwanger had gemaakt en haar had gedwongen om een abortus te laten plegen. De abortus mislukte, waardoor Julia overleed, aldus Suetonius.³⁷ Domitia was in deze tijd getrouwd met een senator, Lucius Aelius Lamia. Domitianus dwong Lucius om Domitia aan hem af te staan, zodat hij met haar kon trouwen. Suetonius vervolgt het verhaal door te schrijven over het huwelijk tussen de twee. Een deel is feitelijke informatie: Suetonius schrijft hoe Domitianus zijn vrouw *Augusta* maakt, dat zij hem een zoon baarde, die twee jaar later in 83 stierf.³⁸ Maar de negatieve manier waarmee Suetonius over Domitianus schrijft, heeft ook negatieve gevolgen voor zijn mening over Domitia.

Suetonius besteedt bijvoorbeeld uitgebreid aandacht aan de affaires van Domitia. In het hoofdstuk over Titus schrijft hij dat Domitia een affaire had met keizer Titus, terwijl zij al was getrouwd met Domitianus.³⁹ Domitia ontkende de aantijgingen echter, aldus Suetonius. Hij is tevens van mening dat het onwaarschijnlijk is dat Domitia een affaire had met Titus. Volgens Suetonius lag het niet in de aard van Domitia om haar acties te ontkennen. Volgens hem zou Domitia eerder opscheppen over haar vermoedelijke affaire met Titus, in plaats van het te verbergen. Dit betekent dat Domitia in de ogen van Suetonius arrogant genoeg was om haar schaamteloze daden te verheerlijken. In tegenstelling tot de affaire met Titus, zijn er bij Suetonius geen twijfels over de betrouwbaarheid van de claim over de tweede affaire waarvan Domitia wordt beschuldigd, namelijk haar affaire met de acteur Paris.⁴⁰ Suetonius stelt dus een gerucht vast bij Titus, maar een feit bij Paris. Suetonius vertelt ons dat Domitianus vervolgens van haar scheidde en haar een verbanning oplegde. Deze verbanning en scheiding waren echter van korte duur, omdat Domitianus Domitia uiteindelijk dwong om weer met hem te trouwen. Volgens Suetonius deed Domitianus dit, omdat het Romeinse volk dit van hem vroeg.⁴¹ Voor de

³³ Olivier Hekster en Vincent Hunink, *Wreed & pervers: De Romeinse bronnen over Keizer Domitianus* (Leiden 2021) 8.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Hekster en Hunink, *Wreed & pervers*, 8.

³⁶ LCL: Plinius de Jongere, *Letters*, IV.11.6.

Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, I.3.

³⁷ Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, XXII.

Plinius, *Letters*, IV.11.6.

³⁸ Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, III.1.

³⁹ Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.2: Titus, X.2.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

acteur Paris liep het niet goed af; hij werd gedood door Domitianus.⁴²

Tot slot beweert Suetonius dat Domitia betrokken was bij het moordcomplot op haar man. Deze beschuldiging werd decennia later ondersteund door de Romeinse historicus Dio Cassius.⁴³ Hoewel het nooit is bewezen dat Domitia betrokken was bij het moordcomplot, draagt de beschuldiging bij aan het al zeer negatieve beeld dat Suetonius over Domitia schetst.

Hoewel Suetonius niet expliciet een negatief eindoordeel over Domitia velt, lijkt hij haar gedrag wel te veroordelen. Dat kan verklaren waarom hij de affaires zo uitgebreid beschrijft. Dit impliceert dat zijn mening over Domitia overwegend negatief is. Het gerucht dat de jonge Domitianus een aantal affaires had voordat hij met Domitia trouwde, wordt tegenwoordig nog steeds ondersteund door recente historici, zoals Fraser, maar ook door andere Romeinse auteurs, zoals Plinius de Jongere, een vriend van Suetonius.⁴⁴ Er is minder bekend over Domitia's affaires. Toch worden de vermoedelijke affaires van Domitia uitgebreid behandeld door Suetonius. Kortom, Suetonius heeft een buitengewoon negatief oordeel over Domitianus en ook Domitia komt er bij hem negatief vanaf. Dat betekent dat één van de belangrijkste bronnen voor de moderne literatuur een overwegend negatief oordeel velt over Domitia.

Een andere Romeinse belangrijke historicus was Publius Cornelius Tacitus (±55-±120). Naast auteur was hij ook actief als politicus in het Flavische Rome. Hij werd door keizer Domitianus aangesteld tot *praetor*. Daarna werd Tacitus ook *consul*, de hoogste positie binnen het Romeinse *cursus honorum*.⁴⁵ Kortom, hij was een machtige politicus binnen het Romeinse Rijk. Voor moderne historici is hij vooral bekend door zijn werken over de geschiedenis van Rome. In tegenstelling tot Suetonius is er van Tacitus geen werk overgebleven waarin hij over Domitia schrijft. Zelfs niet in zijn *Historiën (Historiae)*, één van zijn bekendste werken dat betrekking heeft op onder andere de regeerperiode van Domitianus. Dit is vrij opmerkelijk, zeker aangezien zijn collega Suetonius dit wel deed. Waarom Tacitus dit niet deed, blijft een mysterie zonder duidelijk antwoord.

De dichters Statius en Martialis over Domitia

Naast tal van schrijvers, kende het Domitiaanse Rome ook dichters, zoals de Romeinse hofdichters Publius Papinius Statius (40-96) en Marcus Valerius Martialis (±40-104), respectievelijk bekend als Statius en Martialis. Om te beginnen behandelen we Statius: hij was een hofdichter ten tijde van de heerschappij van Domitianus en schreef tal van gedichten, kenmerkend door hun ogenschijnlijk spontane stijl. Deze 'spontane' gedichten waren te verkrijgen door ze te 'bestellen'. De 'spontane' gedichten van Statius waren in feite kunstmatige gedichten, die Statius in elkaar zette aan de hand van de wensen van zijn patroon, ofwel degenen die zijn gedichten kochten.⁴⁶

Statius is vooral bekend om zijn dichtbundels de *Thebaid*, de *Silvae* en de *Achilleid*, waarvan de *Silvae* ('bossen') het belangrijkste is voor dit onderzoek. De *Silvae* vermeldt namelijk eenmaal Domitia, hoewel niet bij naam. Ze wordt aangeduid als een godin. Dit was een gevolg van het feit dat Domitianus zichzelf en zijn vrouw liet vereren als goden, wat ook terug te lezen is in de werken van Martialis en Suetonius.⁴⁷ Statius heeft dit in het geval van Domitia en Domitianus letterlijk toegepast in de *Silvae*. In het gedicht over het haar van de gecasteerde slaaf Flavius Earinus, vertelt Statius hoe de Griekse strijder Pergamus een knecht naar Latium,

⁴² Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, X.1.

⁴³ Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, XIV.1.

LCL: Dio Cassius, *Roman History* 67.15.2-4.

⁴⁴ Fraser, *Domitia Longina*, 219.

Plinius, *Letters*, IV.11.6.

⁴⁵ Victoria E. Pagán, *Tacitus* (London-New York 2017) 7.

⁴⁶ Antony Augoustakis en Emma Buckley, 'Man and God: Literature' in: Aurora R. Cominesi eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021) 159-165, aldaar 161.

⁴⁷ Christer Henriksén, *A Commentary on Martial, Epigrams Book 9* (Oxford 2012) xxiv-xxviii.

het gebied rondom de stad Rome stuurde. In dit gebied heersten de 'Ausonische Jupiter en de Romeinse Juno' ('*Iuppiter Ausonius pariter Romanaque Iuno*').⁴⁸ De term 'Ausonische' verwijst waarschijnlijk naar het oude Italiaanse volk dat in het gebied leefde voordat de uitbreiding van Rome begon. Het gebruik van de naam Jupiter duidt op keizer Domitianus. Net als voorgaande keizerlijke families was er een link tussen het keizerlijke en het goddelijke. Meer nog dan veel van zijn voorgangers lijkt Domitianus zichzelf als een god te hebben gepresenteerd. De dichter presenteert hem daarom als Jupiter.⁴⁹ Daarmee zou het logisch zijn om aan te nemen dat de Romeinse Juno van Statius betrekking heeft op Domitia. Zij wordt gepersonifieerd als Juno, de mythologische echtgenote van Jupiter. Voor Domitia gebruikt Statius de term 'Romeinse Juno'. Net als bij Domitianus wordt zij vertegenwoordigd door een godheid, namelijk Juno, de mythologische partner van de Romeinse oppergod Jupiter en godin van onder andere de vruchtbaarheid. Het is opvallend dat zowel Domitianus als Domitia in deze context samen worden beschreven als het goddelijke echtpaar Jupiter en Juno. Hoewel het niet ongewoon was om *Augusti* en *Augustae* met goden te vergelijken, is de vergelijking van Domitia met Juno een positief oordeel vanuit Statius. Daarnaast valt er ook een punt te maken over het duo als echtpaar. In de relatief schaarse instanties dat de twee als echtpaar worden genoemd, worden zij als een menselijk echtpaar uitgebeeld, en niet als een goddelijk echtpaar, zoals het geval is in de *Silvae*.⁵⁰ Het tweede hoofdstuk zal het verband tussen dit onderwerp en visuele bronnen nader onderzoeken.

Naast de inhoud van de tekst, kan de lezer van Statius' gedichten (en tevens Martialis' epigrammen) zich ook afvragen of de *Silvae* wellicht oorspronkelijk een diepere mening bevatte dan op het eerste gezicht te lezen is. De gedichten in de *Silvae* lijken lovend. Recente literatuur pleit er echter voor dat er tussen de regels door negatieve connotaties aan antieke teksten, zoals die van Statius en Martialis, kunnen zitten. Tim Whitmarsh waarschuwt hiervoor.⁵¹ Deze dubbele boodschap kon bijvoorbeeld in de vorm van '*figured speech*' een keizer bekritisieren of juist prijzen. Volgens Whitmarsh was de positieve, oppervlakkige boodschap vooral bedoeld voor degene voor wie de tekst was geschreven, meestal de patroon. De negatieve, vaak kritische boodschap, was voor sceptici van de patroon bedoeld. Deze dubbele boodschap was meestal tussen de regels van een tekst door te lezen. Hier komt het probleem bij dat de verborgen boodschappen mogelijk verloren zijn gegaan bij het vertalen van teksten, omdat de vertaler niet doorhad dat er een dubbele boodschap in het origineel zat verwerkt.⁵²

Een mogelijk voorbeeld van '*figured speech*' is terug te vinden in Statius' *Silvae*, met name in Statius' passage over Earinus en Pergamus. Volgens Carole Newlands staat Earinus als eunuch van Domitianus – Earinus was immers gecastreerd – symbool voor het gezonde kind dat Domitia en Domitianus nooit hebben kunnen krijgen.⁵³ Het klopt inderdaad dat Domitia geen kinderen baarde die hun peupertijd overleefden. Dit was ook één van de redenen, aldus Foubert, waarom Domitianus probeerde met zijn nichtje Julia Titi te trouwen, zoals beschreven staat in Suetonius' *Over de levens van de keizers* en Plinius' brieven.⁵⁴ Zoals eerder vermeldt, eindigde dit vermoedelijk met de dood van Julia. Als deze verborgen boodschap inderdaad met voorbedachten rade in de *Silvae* is verwerkt door Statius, kan dit betekenen dat hij een niet al te

⁴⁸ Statius, *Silvae*, III.4.18.

⁴⁹ Diane A. Conlin, 'Master and God: Domitian's Art and Architecture in Rome' in: Aurora R. Cominesi, eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021) 153-158, aldaar 158.

⁵⁰ Zie bijv. Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, I.3.

⁵¹ Whitmarsh, 'Ancient History' 83-84.

⁵² Whitmarsh, 'Ancient History', 80-81.

⁵³ Carole Newlands, *Statius' Silvae and the Poetics of Empire* (Cambridge 2002) 115.

⁵⁴ Foubert, 'Imperial Women', 98.

Suetonius, *Lives of the Caesars* 8.3: Domitian, XXII.

Plinius, *Letters*, IV.11.6.

positief oordeel over het echtpaar had, met name over Domitia en haar belangrijke rol als voortbrenger van Domitianus' opvolger. Als er geen opvolger van Domitianus was, zou de Flavische dynastie uitsterven. Een ander voorbeeld van een dubbele boodschap is volgens Newlands te vinden in de tweede passage van het tweede boek van de *Silvae*. In de conclusie van het gedicht tekent Statius het '*lange leven van Pollius en Polla*' op.⁵⁵ Pollius Felix, aangeduid als Pollius, en zijn vrouw Polla waren twee vooraanstaande Romeinen, waarbij Pollius een patroon van Statius was.⁵⁶ Het hele derde boek van de *Silvae* is zelfs aan Pollius toegewijd. Hij en zijn vrouw Polla bezaten een luxueuze villa en hadden een gelukkig huwelijk, in tegenstelling tot het keizerlijke echtpaar. Pollius en Polla worden als een harmonieus en gelukkig echtpaar beschreven. Een paar voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld hun hechte familie en de gedeelde macht die Pollius' met zijn vrouw deelt, aldus Newlands.⁵⁷ Het contrast tussen de twee echtparen benadrukt nogmaals het probleem van Domitia's onvruchtbaarheid, dat volgens Newlands een negatieve invloed had op haar huwelijk met Domitianus. Kortom, Statius' keuze om Pollius en Polla een gelukkig en lang leven toe te wensen, kan er volgens Newlands op wijzen dat de problematiek rondom het verkrijgen van een keizerlijke opvolger een grote zorg was aan het hof van Domitianus en geen positief beeld schiep van Domitia.

Een ander probleem dat, naast de mogelijke dubbele boodschappen, terugkomt is hoe oprecht Statius in de *Silvae* is. Hoewel het eerdergenoemde probleem rondom Domitia's vruchtbaarheid tussen de regels door te lezen is, is Statius over het algemeen zeer lovend over Domitianus in de *Silvae*. Dit kwam waarschijnlijk omdat hij een dichter aan het keizerlijke hof van Domitianus was.⁵⁸ Daarnaast was de keizer een patroon van Statius, wat de dichter mogelijk stimuleerde om zijn eventuele kritiek op de keizer en zijn regering voor zich te houden.⁵⁹ Volgens historici Antony Augoustakis en Emma Buckley was de *Silvae* bovendien geen dichtbundel met '*spontane*' gedichten, maar een verzameling van gefabriceerde gedichten, die specifiek gericht waren op Domitianus en andere patronen.⁶⁰ Het oppert de vraag of Statius' uitspraken over Domitia oprecht zijn, of dat Statius Domitia expres vergeleek met de godin Juno om haar onvruchtbaarheid tussen de regels door te bespotten. Wat het antwoord ook is, Statius kan beschouwd worden als iemand die in de eerste instantie op een positieve wijze over Domitia schrijft, maar haar wellicht ook met een negatieve ondertoon bekritiseert. Hetzelfde probleem omtrent de authenticiteit van de teksten komt ook voor bij de gedichten, of eerder epigrammen, van een andere hofdichter aan het hof van Domitianus: Martialis.⁶¹

Marcus Valerius Martialis (±40-104), vooral bekend als Martialis, was een Romeinse hofdichter ten tijde van de heerschappij van keizer Domitianus. Net als Statius maakte hij gebruik van patronen om epigrammen te schrijven. Hij kon leven door het geld dat hij van patronen ontving. In ruil daarvoor schreef hij epigrammen voor hen. Hij is vooral bekend geworden met zijn epigrammen over het alledaagse leven van het Domitiaanse Rome.⁶² Helaas is er relatief weinig bekend over zijn leven. Net als Statius' teksten lijken epigrammen een soort vleierij te zijn ten opzichte van de patronen. Maar meer dan bij andere dichters, zoals Plinius de Jongere, lijkt Martialis ook op zichzelf te reflecteren in zijn epigrammen, waardoor we misschien meer kunnen zeggen over hoe oprecht Martialis geweest is.⁶³

⁵⁵ Newlands, *Statius' Silvae*, 190.

⁵⁶ Newlands, *Statius' Silvae*, 33 en 155.

⁵⁷ Newlands, *Statius' Silvae*, 190.

⁵⁸ Hekster en Hunink, *Wreed & pervers*, 11.

⁵⁹ Augoustakis en Buckley, 'Man and God', 161.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Hekster en Hunink, *Wreed & pervers*, 11.

⁶² Mario Citroni, 'What is an Epigram?: Defining a Genre' in: Christer Henriksén eds., *A Companion to Ancient Epigram* (New York 2019) 21-42, aldaar 22.

⁶³ Citroni, 'What is an Epigram', 38-40, in het bijzonder 40.

Martialis' epigrammen komen voor in veel vormen en lengten, zoals zo vaak in het genre het geval is. De inhoud van zijn epigrammen varieert van expliciete onschuldige grappen tot kritiek, verkleed als satire.⁶⁴ Zoals Whitmarsh al stelde, kunnen Romeinse teksten een dubbele betekenis hebben. Martialis' epigrammen zijn hier een goed voorbeeld van. De epigrammen bevatten ook tal van personages. Een gedeelte van deze personages heeft echt bestaan, maar anderen waren verzonden figuren die Martialis gebruikte voor zijn satirische geschriften.⁶⁵ Christer Henriksén maakt bijvoorbeeld bekend dat sommige namen morele connotaties hadden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de naam 'Sabinus', waar Rosario Soldevilla en zijn collega's zich bij aansluiten.⁶⁶ Epigram 11.8 is aan iemand met de naam Sabinus toegewijd en bevat een verwijzing naar Domitia.⁶⁷ Het epigram bestaat uit een opsomming van elementen die Martialis doen denken aan zijn meest geliefde *puer delicatus*. Eén van de elementen die aan bod komt is de geur van het 'Palatijnse zijde van onze Vrouwe', waarbij 'Vrouwe' verwijst naar Domitia.⁶⁸ Op het eerste gezicht lijkt dit een overwegend positieve mening over Domitia uit te stralen, maar ook hier kan er sprake zijn van Whitmarsh's 'figured speech'. De tekst is qua verwoording van het epigram positief over Domitia. Als er sprake is van een humoristische insteek, dan heeft deze gevolgen voor de morele boodschap van het epigram. Welke kant van de discussie over de naam Sabinus de juiste is, is onduidelijk. Het staat echter wel vast dat Martialis in dit epigram een positief oordeel velt over Domitia, ongeacht de mogelijke humoristische insteek van het epigram. Mocht deze humoristische echt bestaan, dan zijn Henriksén, Soldevilla en haar collega's het erover eens dat de humor betrekking heeft op de moraliteit in het epigram en niet expliciet op Domitia.⁶⁹ Kortom, Martialis heeft een overwegend positief beeld van Domitia, maar kan net als Statius verborgen kritiek hebben verwerkt in zijn epigrammen. Het is daarom belangrijk dat de werken van de twee hofdichters kritisch worden gelezen, evenals bij Suetonius het geval is.

⁶⁴ Rosario C. Tovar, 'Epigram and Satire' in: Christer Henriksén eds., *A Companion to Ancient Epigram* (New York 2019) 163-178, aldaar 172.

Citroni, 'What is an Epigram?', 35.

⁶⁵ Rosario M. Soldevilla, Alberto M. Castillo en Juan F. Valverde eds., *A Prosopography to Martial's Epigrams* (Berlijn-Boston 2019) 1.

⁶⁶ Christer Henriksén, *Martial, Book IX: A Commentary. Vol. 2* (Uppsala 1999) 42.

Henriksén, *A Commentary*, 245-246,
Soldevilla, e.a. eds., *A Prosopography*, 97-98.

⁶⁷ Martialis, *Epigrams*, 11.8.14.

⁶⁸ Martialis, *Epigrams*, 11.8.5, zie voetnoot 23 van LCL.

⁶⁹ Soldevilla, e.a. eds., *A Prosopography*, 97-98.

Conclusie

Romeinse literatuur komt in vele vormen en maten. Sommige auteurs, zoals Suetonius, zijn verkondigen in hun teksten duidelijk hun mening over bepaalde figuren en zaken. Suetonius schrijft bijvoorbeeld uiterst negatief over Domitia. Bij andere auteurs ligt dit anders. Moderne historici zijn het niet eens over wat voor meningen en boodschappen deze teksten verkondigen. Whitmarsh vraagt de lezer om Romeinse teksten daarom kritisch te lezen, omdat mogelijke dubbele boodschappen tussen de regels door te lezen zijn in antieke teksten. Zo stelt Newlands voor dat de gelukkige relatie tussen de Romeinen Pollius en Polla in Statius' *Silvae* mogelijk symbool staat voor het ideale leven dat Domitianus wil leiden. Hij leidt dit leven echter niet. Het blijft echter maar de vraag of deze verborgen boodschap intentioneel werd toegebracht. Statius' mening over Domitia is dus redelijk onduidelijk. Een verborgen boodschappen zoals deze is het gevolg van gedichten die als het ware, 'op bestelling' werden gemaakt door Statius en Martialis voor hun patronen, waaronder Domitianus zelf. De gedichten waren uitsluitend lovend en boden de dichters door weinig ruimte om kritiek te leveren, behalve tussen de regels van gedichten door. Dit kwam door hun werk als hofdichters. Henriksén en Soldevila stellen dat de naam 'Sabinus' in één van Martialis' epigrammen een eventuele mogelijke humoristische insteek heeft, maar wellicht ook niet. Wat het eindoordeel ook is, deze insteek heeft geen effect op Domitia. Martialis was dus overwegend positief over Domitia. De afkomst van de schrijvers speelt ook een rol in over hoe ze over Domitia schrijven. De werken van de hofdichters Statius en Martialis geven aanvankelijk een positief beeld van Domitia, maar kunnen zo toch persoonlijke kritiek bevatten. Dit is anders voor de biograaf Suetonius, die overwegend negatief is over Domitia's handelingen in zijn werk. Kortom, het staat vast dat de geselecteerde auteurs een verdeelde mening hadden over Domitia Longina.

De fysieke uitbeeldingen van Domitia

Domitia krijgt tijdens de periode van Domitianus veel aandacht en ze wordt uitgebeeld in de kunst. Dat is niet verrassend, maar ze wordt niet zo tijdloos uitgebeeld als andere Romeinse keizerinnen. Het is bovendien interessant dat ze na de dood van Domitianus haar vooraanstaand rol behoudt en zelfs een nieuwe type standbeeld krijgt, inclusief met een bedekt hoofd en verouderde gelaatstrekkingen.⁷⁰ Wat ook daarin opvalt, is dat ze niet religieus wordt afgebeeld. Domitia's gelaat kwam daarnaast voor op munten.⁷¹ Op deze munten krijgt ze ook prominente rollen toegekend. Op de munten staat Domitia in verschillende rollen afgebeeld. Ze werd tenslotte ook nog afgebeeld op munten die in de provincies, zoals Asia, werden geslagen.

De beeldende kunst van Domitia

Standbeelden voor Domitia werden verspreid door het gehele Romeinse Rijk. Domitia's situatie is uitzonderlijk, omdat we standbeelden hebben van tijdens en na haar heerschappij. Doorgaans was het de algemene regel dat Romeinse keizerinnen als godinnen met een jeugdige uitstraling werden uitgebeeld, ongeacht hun leeftijd. Volgens Susan Matheson is Domitia één van de weinige uitzonderingen op deze regel in de Romeinse kunst.⁷² Gedurende haar leven zijn er portretten in de vorm van bustes van haar gemaakt. De latere bustes tonen een duidelijk verschil met de eerdere bustes. Ze laten bijvoorbeeld zien hoe Domitia geleidelijk verouderd. Dit is terug te zien in haar verouderde gelaatstrekken. Daarnaast heeft Domitia in latere portretten een resolutere uitstraling dan in eerdere portretten. Daarbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat Romeinse keizerlijke beelden nauwkeurig werden ontworpen door en voor de centrale regering en niet op een organische wijze werden gemaakt, omdat ze een vorm van keizerlijke propaganda waren. Fefjer is van mening dat dit zou gebeuren om het kopiëren van standbeelden eenvoudiger te maken. Op deze manier konden de beelden van bijvoorbeeld Domitia op een grote schaal worden nagemaakt in andere delen van het rijk.⁷³ Bovendien was het op deze manier eenvoudiger om de gekopieerde bustes naar andere delen van het rijk te verspreiden. Hierdoor werd de invloed van de keizerlijke familie over het rijk bevorderd. Dit gold ook voor Domitia en haar statische uitbeeldingen toen zij en Domitianus aan de macht waren. In de hele analyse van de bustes van Domitia moet hier rekening mee gehouden worden.

De wetenschappers Eric Varner en Trudie Fraser tonen in afzonderlijke onderzoeken aan hoe deze portretstijlen onderling verschillen en wat dit mogelijk betekent voor de positie van Domitia binnen de Romeinse samenleving en diens politieke arena. Varner stelt in zijn artikel uit 1995 vast dat er drie soorten bustes van Domitia zijn. Elke type buste correspondeert met een specifieke levensfase van Domitia's leven. Volgens Varner tonen ze ook Domitia's belangrijke rol in de Romeinse samenleving aan, nadat haar man was overleden en zijn nagedachtenis een *damnatio memoriae* was ondergaan, waarvan zij gespaard bleef.⁷⁴ Door Domitianus met Domitia te laten trouwen, hoopte Vespasianus, de vader van Domitianus en Titus, de loyaliteit van de aanhangers van Corbulo te verkrijgen.⁷⁵ Bovendien was Domitia nog vrij jong. Ze trouwde op haar zeventiende met Domitianus. Een jonge echtgenote kon immers voor nageslacht zorgen. Zoals bij de Romeinse literatuur al vermeld is, was dit echter niet het geval. Toch wordt Domitia

⁷⁰ Deze beeldende kunst zal bestaan uit bustes van Domitia. De gebruikte bustes zijn of afkomstig uit verwante onderzoeksliteratuur of via de website van een museum. In de bibliografie zal een overzicht staan van alle gebruikte bustes en waar deze te vinden zijn.

⁷¹ De munten die zijn gebruikt voor de centrale omgeving omvatten *sestertii*, *dupondii*, *aurei* en *denarii*. Deze munten zijn geraadpleegd via [OCRE](#). Voor de provinciale munten is [RPC](#) geraadpleegd.

⁷² Matheson, 'The Elder Claudia', 132, 135.

⁷³ Fefjer, *Romain Portraits*, 410.

⁷⁴ Varner, 'Domitia Longina', 107.

⁷⁵ Varner, 'Domitia Longina', 188-189.

Fraser, 'Domitia Longina', 220-221.

op munten regelmatig als moeder afgebeeld. Later in dit hoofdstuk zal hier meer aandacht aan worden besteed.

De jonge Domitia kreeg na het huwelijk met haar man al snel haar eerste portrettype in de vorm van een buste. Het eerste portrettype dat Varner en Fraser vaststellen is te herkennen aan de jeugdige uitstraling die het heeft. Het toont Domitia in haar eerste jaren als *Augusta*. Kenmerkend is haar krullende en lange haar (zie fig. 1 en 2). In de tijd van het oude Rome gaf dit de (naderende) volwassenheid van een vrouw aan.⁷⁶ Het lange haar is ook terug te zien op munten. Het haar van een keizerin was een modestijl. Fejfer beargumenteert dat het haar van Romeinse vrouwen hun individualiteit toont, maar dat ze zich wel aan een bepaald universeel schoonheidsideaal hielden. Dit was één van de Romeinse deugden. Fejfer stelt daarnaast vast dat de haarstijlen van vrouwelijke portretten geïdealiseerd waren, aangezien haarstijlen een belangrijke rol speelden in de status en de macht van hun drager.⁷⁷ Als gevolg hiervan werden haarstijlen steeds luxueuzer, met als hoogtepunt de Flavische en vroege Hadriaanse periodes, aldus Fejfer.⁷⁸ Dit toont aan dat Domitia's invloed verder reikte dan enkel de Flavische dynastie. De keizerin speelde hier een grote rol in, aangezien haar haarstijl de haarstijlen van andere vrouwen beïnvloedde.

Naarmate Domitia samen met haar man langer aan de macht bleef, namen voornamelijk vrouwen uit de elite haar haarstijl over, zoals Julia Titi.⁷⁹ Aangezien andere vrouwen haar haarstijl al hadden, is Domitia niet de eerste met deze verticale haarstijl. In principe is de haarstijl van Domitia is een voortzetting van een trend. Titus' vrouw, Marcia Furnilla, wordt op munten met een vergelijkbaar kapsel afgebeeld. Wanneer men het profiel van het portret (zie fig. 4) bekijkt en deze vergelijkt met een afbeelding van Marci Furnilla, dan zijn de overeenkomsten duidelijk. Beide vrouwen worden met lang haar op het achterhoofd afgebeeld. De verschillen zijn daarentegen ook aanwezig. Zo is Domitia's haar aan op haar voorhoofd verwerkt in krullen, terwijl het haar op haar achterhoofd is samengevoegd in vlechten, die weer zijn samengevoegd tot een staart. Bij Furnilla's afbeelding is dit juist niet het geval; haar lange haar uitgezonderd. Fraser stelt dat Domitia's haarstijl kenmerkend is voor de Flavische dynastie.⁸⁰ In latere portretten is Domitia's haarstijl echter veranderd en weerspiegelt het nieuwe model haar positie als een ervaren *Augusta*.

Het tweede portrettype van Domitia komt uit de periode waarin ze al geruime tijd *Augusta* was. Dit is terug te zien in de manier

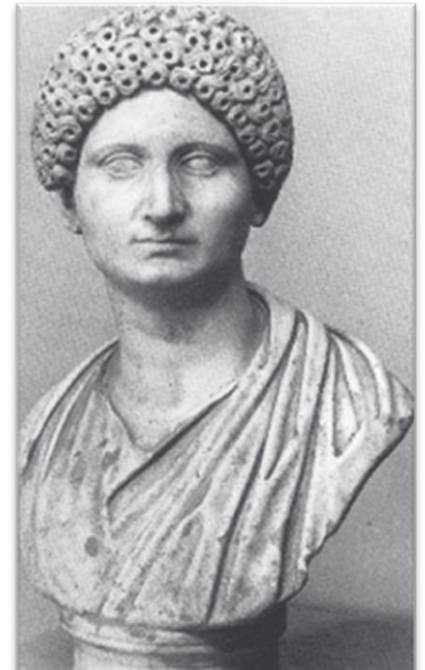

Fig. 1: Domitia's 'Type 1' portret.

Fig. 2: profiel (zijaanzicht) van Domitia's 'Type 1' portret.

⁷⁶ Kelly Olson, 'Fashion and Adornment' in: Mary Harlow eds., *A Cultural History of Hair in Antiquity*. (London 2019) 47-64, aldaar 59.

⁷⁷ Fraser, 'Domitia Longina', 226.

⁷⁸ Fejfer, *Roman Portraits*, 351-352.

⁷⁹ Susan Stewart, 'Class and Social Status.' in: Mary Harlow eds., *A Cultural History of Hair in Antiquity*. (London 2019) 129-144, aldaar 133.

Fraser, 'Domitia Longina', 224-225.

Foubert, 'Imperial Women', 99.

⁸⁰ Fraser, 'Domitia Longina', 223.

waarop ze wordt uitgebeeld in haar portretten. Een verschil met het voorgaande portrettype is het vollere gezicht van Domitia; dit is een teken van ouderdom in de ogen van Fraser en Varner.⁸¹ Het is opvallend dat er geen eeuwige jeugd wordt gecreëerd in het werk. Een ander kenmerk is bijvoorbeeld de knot op het achterhoofd van Domitia, in tegenstelling tot de losse staart die bij het eerste portrettype te zien is. Fraser en Varner schenken allebei ook aandacht aan het feit dat Domitia in dit portrettype met een diadeem wordt uitgebeeld, zoals te zien is in het profiel van het hiernaast afgebeelde portret (zie fig. 4). De diadeem staat symbool voor de bijzondere positie van Domitia als *Augusta* binnen de Romeinse samenleving. Hoewel Varner stelt dat de diadeem al in de Julio-Claudische dynastie voorkwam, benoemt Fraser dit niet specifiek.⁸² Wel moet gesteld worden dat een diadeem niet exclusief was weggelegd voor een lid van de keizerlijke familie. (Vrije) Romeinse vrouwen droegen ook diademen, aldus Fefjer.⁸³

Naarmate het huwelijk tussen Domitia en Domitianus vorderde, hadden de twee hun onderlinge onenigheden. De eerdergenoemde affaire tussen Paris en Domitia was een dieptepunt van hun huwelijk en zorgde ervoor dat ze werd verbannen door Domitianus. Varner betwijfelt echter of haar vermeende affaire met Paris de reden voor haar verbanning was. Hij stelt voor dat Domitia om politieke redenen werd verbannen, mede omdat het type II portret van Domitia met haar diadeem ook voorkwam na haar terugkeer.⁸⁴ Het type I/II portret, zoals Varner het noemt, is volgens Fraser een foute aanname. Ze baseert zich op Fefjer door te zeggen dat Romeinse beelden van keizerlijke figuren vaak werden gekopieerd. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Fraser in dit geval gelijk. Wanneer men het type I/II portret van Varner bestudeert dat hij in zijn artikel gebruikt, valt, volgens Fraser, meteen op dat de kaaklijn van de uitgebeelde vrouw niet overeenkomt met de herkenbare, hoekige kaaklijn van Domitia.⁸⁵

Fig. 3: Domitia's 'type 2' portret.

Fig. 4: profiel van Domitia's 'type 2' portret.

⁸¹ Fraser, 'Domitia Longina', 230-231.

Varner, 'Domitia Longina', 194-196.

⁸² Fraser, 'Domitia Longina', 231.

Varner, 'Domitia Longina', 196, 200.

⁸³ Fefjer, *Roman Portraits*, 339.

⁸⁴ Varner, 'Domitia Longina', 200.

⁸⁵ Fraser, 'Domitia Longina', 244-245.

Fefjer, *Roman Portraits*, 418-419.

Na de dood van haar man en het einde van de Flavische dynastie in 96 bleef Domitia onder keizer Trajanus een belangrijk figuur binnen de Romeinse elite. Haar laatste portrettype stamt uit deze periode. Fraser en Varner zijn het niet eens over hoe het laatste portrettype van Domitia eruitziet. Varner beweert dat een buste met de kenmerkende krullen en kaaklijn van Domitia terug te zien is in fig. 5 en 6. Kenmerkend zijn wederom de kaaklijn en de hoge krullen, inclusief het knotje en de diadeem. Onder andere de ingevallen wangen geven in de ogen van Varner een teken van ouderdom aan.⁸⁶ Fraser besteedt meer aandacht aan het haar van het laatste portret van Domitia. In fig. 7 en 8 is Domitia te zien met een kleinere laag aan krullen dan in fig. 5, wat in de ogen van Fraser duidt op de oude leeftijd van Domitia. Domitia's kapsel is in de ogen van Fraser een kruising tussen 'de Flavische *toupée*' en het hoge Trajaanse kapsel van *Marciana*, de zus van Trajanus. Dit toont aan dat Domitia zich aanpaste aan de nieuwe modetrend voor haarstijlen. Opvallend is fig. 8. Het is de enige buste van Domitia met een hoofddoek op. Volgens Fraser symboliseert de hoofddoek Domitia's ouderdom, maar ook haar zelfbewuste plaats binnen de Romeinse maatschappij. Met haar hoofddoek zou ze zich bewust zijn van haar positie als *matrona*, ofwel een dame op leeftijd. De beelden werden, volgens Fraser, rond 105 gemaakt, nadat de (schoon)zussen van Trajanus hun titel als *Augusta* accepteerden. De beelden werden toen ter ere van belangrijke keizerlijke vrouwen gemaakt en mogelijk op het *Forum Traijani* geplaatst. Fraser oppert dat dit in combinatie met de hoofddoek én de gecombineerde haarstijl aantoont dat Domitia ten tijde van Trajanus' regering een respectabele positie had binnen de Romeinse samenleving.⁸⁷ Varner sluit zich hierbij aan en benadrukt dat er na de dood van Domitia een tempel voor haar werd opgericht in Gabii, waar Fraser zich bij aansluit. In deze plaats werd tevens ieder jaar een feest gehouden ter ere van Domitia. Daarentegen werd ze echter niet vergoddelijkt door Hadrianus, zoals wel met Julia Titi was gebeurd.⁸⁸ Wat opvallend is, is dat Domitia na de dood van Domitianus nog een relevante rol heeft. Ze heeft daarnaast een positieve reputatie bij de elite, anders zouden er geen beelden uit deze zijn geweest. Ze wordt in deze periode beschouwd als een normale Romeinse matrona.

V.l.n.r: fig. 5 t/m 8,
Domitia's 'type 3'
portretten.

⁸⁶ Varner, 'Domitia Longina', 203-204.

⁸⁷ Fraser, 'Domitia Longina', 248-250.

⁸⁸ Varner, 'Domitia Longina', 205-206.

Fraser, 'Domitia Longina', 255-258.

De munten met Domitia

De beeltenis van Domitia beperkt zich niet enkel tot standbeelden en bustes. Domitia is ook terug te vinden op Romeinse munten die werden geslagen gedurende de heerschappij van Domitianus. In de twintigste eeuw zijn deze munten voornamelijk in en rondom Rome teruggevonden.⁸⁹ Deze munten werden geslagen door het centrale gezag in Rome. Voor de provincies was dit anders. De lokale elites van het Romeinse Oosten bepaalden de beeltenis van Domitia en haar man op provinciale munten. De centrale munten zijn terug te vinden op het platform *Online Coins of the Roman Empire* (OCRE), een online database van de 'American Numismatic Society' (ANS). De ANS is een Amerikaans instituut gespecialiseerd in de numismatiek van de oudheid. De provinciale munten zijn geraadpleegd via *Roman Provincial Coinage* (RPC), een Frans-Brits initiatief om Romeinse provinciale munten te digitaliseren. Munten zijn een unieke soort bron, aangezien ze ons veel vertellen over het officiële beleid van de regerende keizer. Het bepaalde hoe hij zichzelf en zijn naasten liet afbeelden. Dit gebeurde nagenoeg altijd op een positieve manier. Het ligt dus voor de hand dat Domitia op een positieve manier op munten werd afgebeeld. Toch zijn er onderlinge verschillen op de munten te vinden. Op de ene munt heeft Domitia een andere rol dan op de andere. Dit geldt voor zowel de centrale als de provinciale munten.

Net als bij de standbeelden wordt er op munten gebruik gemaakt van symboliek om de positie van Domitia aan te geven en te versterken. In haar recente onderzoek toont Foubert aan dat Domitianus in het begin van zijn regeerperiode de informele macht moest verdelen tussen zijn nichtje Julia Titi, een *Augusta*, en zijn echtgenote Domitia, ook een *Augusta*. Het feit dat Domitianus te maken kreeg met twee *Augustae* aan het keizerlijke hof zorgde volgens Foubert voor de nodige spanningen onder de Romeinse elite.⁹⁰ Als oplossing om de macht tussen de twee *Augustae* te verdelen en de vrede te bewaren, liet Domitianus twee soorten *aurei* slaan: één met Domitia op de voorzijde en de andere met Julia Titi. Naast de twee *aurei* die Foubert heeft gebruikt zijn er op OCRE nog vier andere muntsoorten met in totaal veertien munten te vinden die vergelijkbare afbeeldingen hebben. Daarnaast zijn er ook nog enkele zilveren *denarii* (fig. 11 en 12) die nagenoeg identieke afbeeldingen hebben. Het belang van al deze munten is vooral terug te zien op de keerzijden van deze munten. Op de keerzijde staat een pauw. De pauw staat symbool voor de godin Juno; de godin van onder andere de geboorte.⁹¹ Het feit dat Juno op de keerzijde staat afgebeeld is geen toeval. Domitia en Julia konden beide voor nageslacht zorgen om te voorkomen dat de Flavische dynastie zou uitsterven. Domitianus was zich hier zeker van bewust en behandelde en presenteerde de twee *Augustae* daarom als gelijken. Als de één geen nageslacht kon baren, had hij altijd een potentiële tweede echtgenote die dat wel kon. Door de twee met Juno te vergelijken accentueert Domitianus het belang van de vruchtbaarheid van de twee vrouwen en de noodzaak om nageslacht te creëren voor zijn dynastie. Daarnaast kan er ook een verband

Van boven naar onder:
Fig. 9 en 10: *Aureus*,
voor- en keerzijde;
Fig. 11 en 12: *Denarius*,
voor- en keerzijde.

⁸⁹ Voor dit onderzoek wordt er een onderscheidt gemaakt tussen de 'centrale munten', dat wil zeggen, munten die zijn gevonden in en rondom de stad Rome, en munten die zijn bedoeld voor de provincies.

⁹⁰ Foubert, 'Imperial Women', 98.

⁹¹ Ibidem.

gelegd worden tussen Statius' vergelijking met Domitia als Juno, wat nogmaals haar rol als de '*Mater patriae*', ofwel de moeder des vaderlands, benadrukt. Domitia wordt dus, samen met Julia, in deze serie munten afgebeeld als de (mogelijke) voortbrenger van Domitianus' opvolger. Aangezien zij als een ferme en sterke *Augusta* wordt afgebeeld, laten de munten dus een positieve indruk van Domitia achter.

Vanaf het begin van de keizertijd werden vrouwen op munten afgebeeld. Het is belangrijk te benadrukken, dat voordat Domitia op munten werd afgebeeld, er niet veel echtgenotes of naaste familieleden op munten werden afgebeeld. Waarschijnlijk geldt voor al deze vrouwen dat ze pas op munten werden afgebeeld, nadat ze moeder waren geworden, zoals gebeurde bij Domitianus' moeder, Domitilla Major.⁹² Kinderloze keizerinnen werden echter minder vaak afgebeeld. Liesbeth Claes stelt in haar onderzoek dat Domitia de enige Flavische keizerin was die op munten voorkwam.⁹³ Dat maakt het voor Domitia waarschijnlijk ze op deze munten werd gekoppeld met haar zoon, die kort na zijn geboorte stierf. Op muntsoorten van messing *sestertii* is zij terug te zien als de moeder van een kind. Hierbij wordt Domitia als moeder uitgebeeld en staat volgens Claes haar vruchtbaarheid centraal.⁹⁴ Deze reeks munten werd geslagen om Domitianus' overleden zoon te vergoddelijken. Op verschillende soorten *sestertii* (fig. 13 en 14), een munt met een mindere waarde dan de gouden *aureus*, is te zien hoe Domitia op de voorzijde van de muntsoorten wordt afgebeeld, terwijl ze op de keerzijde met een kind wordt afgebeeld. Wat de rol van Domitia als de moeder van het kind aangeeft, is de inscriptie van de keerzijde: 'DIVI CAESAR MATRI'. Vertaald betekent dit: '*Moeder van de vergoddelijkte Caesar*', waarbij '*Caesar*' verwijst naar het kind van Domitia. Hij zou namelijk de toekomstige keizer worden. In totaal zijn er vier vergelijkbare muntsoorten met zeven *sestertii* die ongeveer dezelfde afbeeldingen van Domitia en haar zoon hebben. Het feit dat het hier om *sestertii* gaat, geeft waarschijnlijk aan dat deze munten gebruikt werden om de status van Domitia en Domitianus onder het Romeinse volk – in plaats van enkel de elite – te verspreiden. Het toont weer aan dat Domitia's rol als *Mater patriae* wordt afgebeeld op deze muntenreeks.

Op andere munten staat Domitia op de keerzijde en Domitianus op de voorzijde, zoals te zien is op enkele *aurei* (fig. 15 en 16) die rondom Rome zijn gevonden. Hier wordt ze nadrukkelijk afgebeeld als *Augusta*. Op een aanzienlijk aantal provinciale munten is dit ook te zien, zoals op de munt hiernaast (fig. 17 en 18).⁹⁵ Domitianus en Domitia worden op de voorzijde van deze munt uit Smyrna, het huidige Izmir in Turkije, als keizerlijk echtpaar afgebeeld. Voor zowel de centrale munten als provinciale munten geldt dat het duo harmonie uitstraalt, wat volgens Claes onderdeel was van het '*ideologische programma van de keizer*'.⁹⁶ Op de keerzijde van de munt uit Smyrna staat de Griekse held Herakles afgebeeld. Het was gebruikelijk in deze tijd dat steden in de Oostelijke provincies hun eigen (half)goddelijke figuren

⁹² Claes, *Kinship and Coins*, 94-102, in het bijzonder 100-101.

⁹³ Claes, *Kinship and Coins*, 194.

⁹⁴ Claes, *Kinship and Coins*, 179.

⁹⁵ De munt in kwestie wordt op RPC aangeduid met het metaal \mathcal{A} . Dit betekent dat de munt van koper, brons of messing is gemaakt.

⁹⁶ Claes, *Kinship and Coins*, 196-197.

Van boven naar onder:
Fig. 13 en 14: *Sestertius*,
voor- en keerzijde;
Fig. 15 en 16: *Aureus*, voor-
en keerzijde.

vereerden.⁹⁷ In Smyrna was dit figuur Herakles. In Smyrna stond hij bekend als de *'general of arms'*.⁹⁸ Deze munt is niet de enige van zijn soort: er zijn 38 anderen met hetzelfde uiterlijk. De lokale elite in Smyrna vond Domitia en Domitianus waardig genoeg om hen samen met hun lokale godheid af te beelden op éénzelfde munt. Dit toont aan dat het stadsbestuur een positieve indruk had van Domitianus en Domitia. Dit was echter wel het officiële beleid, waardoor de individuele meningen van de lokale elite konden verschillen met hoe ze de twee op munten afbeeldden.

Het is opvallend dat Domitia op bijna alle muntsoorten van de Romeinen voorkomt. Op diverse munten staat haar rol als voortbrenger van het nageslacht en *Mater patriae* centraal, maar op andere munten haar rol als echtgenoot van Domitianus en hun (ogenschijnlijk) harmonieuze huwelijk. Daarnaast komt Domitia ook veel voor op munten die gevonden zijn in de centrale regio rondom de stad Rome. De uiteenlopende waarden van de soorten munten duiden aan dat Domitia's status als *Augusta* bekend was bij meerdere lagen van het Romeinse volk en niet enkel onder de elite. Tot slot is Domitia ook terug te vinden op de voor- en keerzijden van een aantal provinciale munten, zoals die hiernaast. Dit geeft aan dat Domitia ook in de Oostelijke gebieden van het Romeinse Rijk een relatief bekend figuur was onder de lokale elite. Of ze ook bekend was bij het volk in de provincies, is niet duidelijk. Er kan dus gesteld worden dat de makers van de munten waar Domitia op werd uitgebeeld bevoorrechte rollen aan haar toewezen. Deze rollen verschilden van voortbrenger van de toekomstige *Caesar* tot het symbool van harmonie binnen het keizerlijke echtpaar. Domitia's overwegend positieve afbeeldingen waren zowel in en rondom Rome als in de Oostelijke provincies op munten terug te vinden.

Conclusie

Het afgelopen hoofdstuk heeft aangetoond hoe Domitia's beeltenissen in vele aspecten haar hoge positie in de Romeinse samenleving benadrukt. We zagen hoe Fraser en Matheson in navolging van Varner bewezen hoe de beeldende kunst van Domitia door de tijd heen veranderde. Er was waar te nemen hoe Domitia steeds ouder werd uitgebeeld, wat overeenkomt met haar levensfasen. Zo lieten Varner en Fraser zien hoe de jonge Domitia relatief jong oogde, maar dat ze in haar tweede portrettype meer weg had van een *Augusta*. Uiteindelijk lieten Varner, maar voornamelijk Fraser, zien hoe het laatste portrettype haar rol als matrona binnen het Romeinse Rijk aantoonde, lang na de dood van haar man. De drie beeldtypes laten zien hoe Domitia gedurende haar leven een prominente positie bekleedde binnen de Romeinse maatschappij.

Daarnaast zagen we ook hoe Domitia op verschillende manieren op munten werd afgebeeld. Foubert toont aan dat Domitia, samen met Julia Titi, wordt vergeleken met de godin Juno, de godin van de geboorte. Dit gebeurde ook in de *Silvae*, maar dan enkel voor Domitia. In beide gevallen wordt de vruchtbaarheid van Domitia en haar rol als de voortbrenger van de volgende keizer benadrukt. Claes sluit zich hierbij aan, maar toont daarnaast aan dat Domitia op andere munten op de keerzijde als een keizerin wordt uitgebeeld, met haar man op de voorzijde. In de provincies was dit anders. Hierzo werden Domitianus en Domitia als harmonieus echtpaar afgebeeld. Ze werden in combinatie met lokale (half)goddelijke figuren op munten afgebeeld, zoals Herakles op munten uit Smyrna. Kortom, ook op de munten is te zien dat Domitia een bevoorrechte rol had binnen het Romeinse Rijk, zij het als *Mater patriae* of *Augusta*. Uiteraard

Fig. 17 en 18:
Munt van koper, brons of
messing uit Smyrna, voor- en
keerzijde.

⁹⁷ Hekster en Manders, 'Coinage in the Roman Provinces', 206.

⁹⁸ Christopher P. Jones, 'Heracles at Smyrna' in: *American Journal of Numismatics* 2 (1990), 65-76, aldaar 71.

werden al deze beeltenissen nauwkeurig ontworpen door (lokale) machthebbers. Dit maakt het nagenoeg onmogelijk om een kritische blik op Domitia in bustes en munten te verwerken. Wel vertelt het ons dat de centrale en lokale overheden diepe respect voor Domitia hadden en haar dus uit- en afbeelden als bustes en op munten.

Afsluitende conclusie

Domitia Longina heeft een veelbewogen leven geleid. Hoewel ze bij lange na niet zo uitvoerig is onderzocht en beschreven als haar man Domitianus, is er wel degelijk een scala aan meningen over haar te vinden in de Romeinse literatuur en kunst. Zo schrijft de bekende historicus Suetonius in *Over het leven van de keizers* overwegend negatief over Domitia als persoon, zij het vooral impliciet. Hij beschrijft daarentegen uitvoerig haar wandaden, voornamelijk haar affaire met de acteur Paris. Een andere belangrijke historicus, Tacitus, besteedt daarentegen geen woord aan Domitia in zijn *Historiën*. Het kan dus gesteld worden dat ten minste één van de twee belangrijke contemporaine historici een overwegend negatief oordeel had over de *Augusta*.

De hofdichters Statius en Martialis zijn in tegenstelling tot de historici in de eerste instantie positiever over Domitia. Statius vergelijkt Domitia bijvoorbeeld met de Romeinse godin Juno, de godin van geboorte en vruchtbaarheid. Toch kan het zijn dat Statius een dubbele mening had over Domitia en haar cryptisch bekritiseerde in zijn teksten. Zowel Whitmarsh als Newlands waarschuwen hiervoor. Statius maakte mogelijk gebruik van de allegorie van Pollius en Polla om de problemen rondom Domitia's vruchtbaarheid te bespotten; een schrill contrast met de eerste vergelijking. Martialis plaatst Domitia indirect in een positief daglicht. Hij vergelijkt de geur van haar jurken met die van zijn favoriete geliefde. Martialis' epigrammen waren echter berucht vanwege hun satire. Het betreffende epigram waar naar Domitia wordt verwezen kan daarom een dubbele mening geven. Dit komt door het gebruik van de naam Sabinus. Henriksén, Soldevilla en haar collega's benadrukken ieder echter dat de mogelijke dubbele betekenis van het diagram enkel slaat op de relatie tussen deze 'Sabinus' en Martialis en niet op Domitia. Het staat dus vast dat Martialis een positieve mening had over Domitia. Terwijl Suetonius zich negatief uitlaat over haar affaires en gedrag, blijft Statius' mening over Domitia redelijk onduidelijk. Uiteraard moet hier wel rekening gehouden worden met de posities van Statius en Martialis, alsmede het waarheidsgehalte van Suetonius' beweringen.

De beeldende werken van Domitia vertellen een eenduidiger verhaal. Fraser en Varner tonen in hun onderzoeken allebei aan dat het eerste portrettype van Domitia haar als jonge *Augusta* uitbeeldt, terwijl de tweede en derde portrettypen haar verschillende levensfasen als respectievelijk gevorderde *Augusta* en matrona tonen. Volgens Fraser, Varner en Matheson was Domitia hiermee de uitzondering op de regel. Het laatste portrettype toont aan dat Domitia nog steeds een gerespecteerd lid was binnen het Rome van Trajanus. De uit- en afbeeldingen van Domitia in bustes en op munten waren echter altijd positief, omdat ze in opdracht van de centrale regering of lokale machthebbers werden gemaakt. Het feit dat Domitia op centrale en provinciale bustes en munten werd afgebeeld toont aan dat de centrale en lokale overheden respect voor haar hadden. Domitia wordt enerzijds afgebeeld als *mater patriae* en de voortbrenger van de volgende keizer en anderzijds als de harmonieuze wederhelft van Domitianus. Tevens waren deze munten rondom Rome verspreid onder de gehele bevolking. Van de beschikbare munten uit de provincies is dit echter niet vast te stellen en beperkt Domitia's rol zich enkel tot die van *Augusta*.

Hoewel de meningen van de schrijvers niet geheel overeenkomen met die van de beeldende kunsten, is vast te stellen dat op zijn minst Martialis mening, en mogelijk die van Statius, terug te zien is in de kunst. Suetonius' negatieve mening is echter afwezig in de beeldende werken. Toekomstig onderzoek zou aan kunnen tonen wat Domitia's reputatie in het Oosten van het Rijk was. Daarnaast zijn er nog enkele andere schrijvers, zoals Dio Cassius, die een uitgesproken mening hebben over Domitia. Over zijn mening en die van anderen jegens Domitia kan ook onderzoek gedaan worden. Hun meningen kunnen dan eveneens met beeldende werken worden vergeleken, zoals in dit onderzoek is gedaan.

Aantal woorden: **9824**.

Bibliografie

Literaire bronnen:

Alle onderstaande vertalingen zijn geraadpleegd via *Loeb's Classical Library*.

- Dio Cassius, *Roman History, Volume VIII: Books 61-70*, eds. en vert. door Earnest Cary, Herbert B. Foster. *Loeb Classical Library* 176 (Cambridge, MA: Harvard University Press 1925).
- Martialis, *Epigrams, Volume I: Spectacles, Books 11-14*, eds. en vert. door D.R. Shackleton Bailey. *Loeb Classical Library* 94 (Cambridge, MA: Harvard University Press 1993).
- Plinius de Jongere, *Letters, Volume I: Books 1-7*, vert. door Betty Radice. *Loeb Classical Library* 55 (Cambridge, MA: Harvard University Press 1969).
- Statius. *Silvae*, eds. en vert. door D.R. Shackleton Bailey. Herzien door Christopher A. Parrott. *Loeb Classical Library* 206 (Cambridge, MA: Harvard University Press 2015).
- Suetonius, *Lives of the Caesars, Volume II: Claudius. Nero. Galba, Otho, and Vitellius. Vespasian. Titus, Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus*, vert. door J.C. Rolfe. *Loeb Classical Library* 38 (Cambridge, MA: Harvard University Press 1914).
- Tacitus, *Histories: Books 1-3*, vert. door Clifford H. Moore. *Loeb Classical Library* 111 (Cambridge, MA: Harvard University Press 1925).

Materiële bronnen:

Bustes:

- Figuren 1 en 2: Portretbuste van Domitia Longina, Museo Capitolino, *Stanza degli Imperatori* 20, Rome, Italië, inventarisnummer 436 (IDAI 1076118). Te raadplegen op IDAI Arachne via arachne.dainst.org/entity/1076118.
- Figuren 3 en 4: Portret van Julia Titi of Domitia Longina, Medelhavsmuseet, Stockholm, Zweden, inventarisnummer 1959.1 (IDAI 1089990). Te raadplegen op IDAI Arachne via arachne.dainst.org/entity/1089990.
- Figuren 5 en 6: Portretkop van Domitia Longina, Museo Nazionale Romano delle Terme, Rome, Italië, inventarisnummer 4219 (IDAI 1077086). Te raadplegen op IDAI Arachne via arachne.dainst.org/entity/1077086.
- Figuur 7: Portretbuste van Domitia Longina, Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhagen, Denemarken, inventarisnummer 2805 (IDAI 1103054). Te raadplegen op IDAI Arachne via arachne.dainst.org/entity/1103054.
- Figuur 8: Portretbuste van Domitia Longina, Musei Vaticani, Pio-Clementino Museum, *Sala dei Busti*, Vaticaanstad, inventarisnummer 501. Niet te raadplegen via IDAI Arachne.

De foto's van de bustes zijn afkomstig uit:

- Fraser, Trudie E., 'Domitia Longina: an Underestimated Augusta' in: *Ancient History* 45 (2015) 205-266:
 - Fig. 1 en 2: p. 224;
 - Fig. 7 en 8: p. 249.

- Varner, Eric R., 'Domitia Longina and the Politics of Portraiture' in: *American Journal of Archaeology* 99:2 (1995) 187-206:
 - Fig. 1 en 2 op p. 191;
 - Fig. 3 en 4 op p. 196;
 - Fig. 5 en 6: p. 204.

Munten:

- Figuren 9 en 10: RIC II, deel 1 (tweede editie) Domitianus 678. Te raadplegen via [http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1\(2\).dom.678](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1(2).dom.678).
- Figuren 11 en 12: RIC II, deel 1 (tweede editie) Domitianus 151. Te raadplegen via [http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1\(2\).dom.151](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1(2).dom.151).
- Figuren 13 en 14: RIC II, deel 1 (tweede editie) Domitianus 133. Te raadplegen via [http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1\(2\).dom.133](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1(2).dom.133).
- Figuren 15 en 16: RIC II, deel 1 (tweede editie) Domitianus 149. Te raadplegen via [http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1\(2\).dom.149](http://numismatics.org/ocre/id/ric.2_1(2).dom.149).
- Figuren 17 en 18: RPC II, 1022. Te raadplegen via <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/2/1022>.

Secundaire literatuur:

- Augoustakis, A., en E. Buckley, 'Man and God: Literature' in: A.R. Cominesi eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021), 159-165.
- Bartmann, B., "Hair and the Artifice of Roman Female Adornment." in: *American Journal of Archaeology* 105:1 (2001), 1-25.
- Betjes, S., *Mind of the Mint: Continuity and change in Roman imperial coin design from Augustus to Zeno (31 BCE – 491 CE)* (Nijmegen 2022).
- Citroni, M., 'What is an Epigram?: Defining a Genre' in: C. Henriksén eds., *A Companion to Ancient Epigram* (New York 2019), 21-42.
- Claes, L., *Kinship and Coins: Ancestors and Family on Roman Imperial Coinage under the Principate* (Nijmegen 2013).
- Conlin, D.A., 'Master and God: Domitian's Art and Architecture in Rome' in: A.R. Cominesi eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021), 153-158.
- D'Ambra, E., *Roman Women* (Cambridge 2007).
- Fejfer, J., *Roman Portraits in Context* (Berlijn 2008).
- Foubert, L., 'Imperial Women and the Dynamics of Power. Managing the Soft Power of Domitia Longina and Julia Titi' in: A.R. Cominesi eds., *God on Earth: Emperor Domitian* (Leiden 2021), 97-100.
- Fraser, T.E., 'Domitia Longina: an Underestimated Augusta' in: *Ancient History* 45 (2015), 205-266.
- Hekster, O., en E. Manders, 'Coinage in the Roman Provinces: the RPC and CHRE projects' in: Peter Thonemann eds., *Journal of Roman Studies* 112 (Cambridge 2022), 199-213.
- Hekster, O., en V. Hunink, *Wreed & pervers: De Romeinse bronnen over Keizer Domitianus* (Leiden 2021).
- Henriksén, C., *Martial, Book IX: A Commentary. Vol. 2* (Uppsala 1999).
- Henriksén, C., *A Commentary on Martial, Epigrams Book 9* (Oxford 2012).
- Jones, B., en R. Milns, *Suetonius: The Flavian Emperors: A Historical Commentary* (London 2002).
- Kraus, C.S., 'Historiography and Biography' in: S. Harrison eds., *A Companion to Latin Literature* (Oxford 2005), 241-256.
- Matheson, S.B., 'The Elder Claudia' in: D.E. Kleiner en S.B. Matheson eds., *I Claudia II: Women in Roman Art and Society* (Austin 2000), 125-139.

- Newlands, C., *Statius' Silvae and the Poetics of Empire* (Cambridge 2002).
- Olson, K., 'Fashion and Adornment' in: M. Harlow eds., *A Cultural History of Hair in Antiquity*. (London 2019), 47-64.
- Pagán, V.E., *Tacitus* (London-New York 2017).
- Soldevila, R.M., A.M. Castillo en J.F. Valverde eds., *A Prosopography to Martial's Epigrams* (Berlijn-Boston 2019).
- Stewart, S., 'Class and Social Status.' in: M. Harlow eds., *A Cultural History of Hair in Antiquity*. (London 2019), 129-144.
- Syme, R., 'Domitius Corbulo' in: *The Journal of Roman Studies* 60 (1970), 27-39.
- Tovar, R.C., 'Epigram and Satire' in: C. Henriksen eds., *'A Companion to Ancient Epigram'* (New York 2019), 163-178.
- Wallace-Hadrill, A., *Suetonius: The Scholar and his Caesars* (London 1983), 89-95.
- Whitmarsh, T., 'Ancient History Through Ancient Literature' in: A. Erskine eds., *A Companion to Ancient History* (2009), 77-86.
- Varner, E.R., 'Domitia Longina and the Politics of Portraiture' in: *American Journal of Archaeology* 99:2 (1995), 187-206.